

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN: 2147-7523, E-ISSN: 2630-5631
Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 93-126
Geliş Tarihi: 18.07.2018
Kabul Tarihi: 28.09.2018
DOI: 10.26513/toecd.445467

Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Orta Doğu Algısı: 1957-1958 Krizleri

Mehmet Fahri Danış*

Öz

Bu çalışma, en temelde Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde vuku bulan ve Soğuk Savaş kaynaklı iki kriz olarak 1957 Suriye ve 1958 Irak olayları üzerinden, Menderes ve dış politikada söz sahibi diğer Demokrat Partililerin Orta Doğu algısını ortaya koymayı hedeflemektedir. 1950 yılında başlayan Demokrat Parti iktidarı döneminde, dış politikada kurucu iktidarın takip ettiği esasların büyük bir kısmı devam ettirilmiş fakat bazı açılımlar vasıtasıyla daha aktif bir diplomasi yürütülmeye çalışılmıştır. Henüz iktidarının başında NATO üyeliğini dış politikanın esas hedefi haline getiren Menderes, söz konusu üyeliğin gerçekleşmesinin ardından Orta Doğu'daki rejimlerle iş birliğine giderek Batı güvenlik şemsiyesinin altında nüfuz alanını güçlendirmeye çalışmıştır. 1957'de Suriye'de, 1958'de ise Irak'ta yaşanan iktidar değişiklikleri sonrasında Türkiye, her iki ülkeyle de askeri çatışma ihtimali de masada olmak üzere ciddi krizler yaşamış fakat iki olayda da gerilim, ABD'nin girişimiyle düşürülmüştür. Bu çalışmada söylem analizi aracılığıyla Demokrat Parti karar alıcılarının Orta Doğu'ya dönük algılamaları incelenecek ve bunun 1950'lerin ikinci yarısında Türk dış politikasına yansımaları çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi, Demokrat Parti Dış Politikası, Türk Dış Politikası ve Orta Doğu, Bağdat Paketi

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, fahri.danis@atauni.edu.tr

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN: 2147-7523, E-ISSN: 2630-5631
Vol: 5, No: 2, pp. 93-126
Received: 18.07.2018
Accepted: 28.09.2018
DOI: 10.26513/toed.445467

The Perception of Turkish Policy Makers Towards the Middle East: The 1957-1958 Crises

Mehmet Fahri Daniş*

Abstract

The purpose of this study is to reveal the views of the Democrat Party leader Adnan Menderes and other prominent party members on the Middle East through analyzing the events in Syria and Iraq. The Democrat Party followed the same foreign policy principles of the predecessor founding power while it also attempted to carry out a more active diplomacy. In the first days of his rule, Menderes put the NATO membership issue as the main objective of his foreign policy, but after the country became a NATO member in 1952, Menderes tried to strengthen his influence under the Western security umbrella by starting cooperating with the regimes in the Middle East. In the same period, the effects of the rising Nasserism in the Middle East pushed Turkey to see its southern borders as a threat. For instance, Turkey experienced facing serious crises with the possibility to confront with both Syria and Iraq while the regimes in the two countries were changed in favor of the Soviets and Nasser. In this study, the perception of the Democrat Party decision makers towards the Middle East will be examined via using the discourse analysis method and its reflections on the Turkish foreign politics.

Keywords: 1957 Syria Crisis, 1958 Iraq Crisis, Democrat Party Foreign Policy, Turkish Foreign Policy and Middle East, Baghdad Pact

---

* Res. Asst., Ataturk University, International Relations, fahri.danis@atauni.edu.tr

1. Giriş

Türk dış politikasında 1950’li yıllar, Soğuk Savaş ortamının en şiddetli biçimde hissedildiği dönemlerden biridir. Uluslararası sistemin çift kutuplu bir yapıya evrilmesiyle birlikte bölgesel alt sistemlerde yaşanan değişiklikler, Soğuk Savaş kaynaklı çeşitli krizlerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye açısından, Demokrat Parti (DP) iktidarının son beş yıllık dilimine denk gelen süreçte Orta Doğu’da yaşanan Suriye ve Irak Krizleri, Soğuk Savaş konjonktürünün bölgesel yansımalarına örnek oluşturmaktadır. Her iki kriz de uluslararası sistemin yeni bir döneme geçişinin sonuçları olmaları hasebiyle önemlidir ve bu krizlerin DP iktidarı tarafından nasıl yorumlandığı sorusu, Türk dış politikasının Soğuk Savaş dönemi boyunca izlediği güzergahı da daha anlaşılır kılacaktır.

Literatürde bu iki krizin DP iktidarı tarafından nasıl algılandığı ve nasıl yönetildiği üzerine çalışmalara rastlamak mümkündür.¹ Bu konuda yapılan Türkçe çalışmalar ekseriyetle siyasi tarih alanında olup olayların aktarılmasından ibaretken² yabancı literatürde her iki krizin de özellikle Batı merkezli istihbarat örgütleriyle olan ilişkisi üzerinde durulduğu görülmektedir.³ Yapılan çalışmalarda, her iki krizin de Türk dış politikasının genel işleyişi içerisindeki yeri büyük oranda göz ardı edilmekte ve DP dönemi karar biriminin yapısı, yani dış politikadaki eylemlerin nasıl bir mekanizma içerisinde olduğu hususu önemsenmemektedir. Neticede Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasını bir bütün olarak okuma imkanı zayıflamakta, özellikle DP dış politika anlayışının temel bileşenlerinin belirlenmesi ve Menderes ile diğer DP önde gelenlerinin her iki krizi de doğuran konjonktürü nasıl değerlendirdikleri sorusunun cevabı yanıtız kalmaktadır.

¹ Türk dış politikasındaki krizlerin tamamını belirli bir tipoloji içerisinde inceleyen Fuat Aksu’nun çalışmasında 1957 ve 1958 Krizleri, diğer krizlerle karşılaştırmalı bir perspektiften okunabilir. Bkz: Fuat Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri, 2017).

² Örneğin bkz: Arda Baş, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye,” *History Studies*, vol:4, no:1, (2012): 89-109; Mustafa Bostancı, *Irak’ta Monarşinin Sonu (1958 Irak İhtilali)*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2017).

³ Bkz: Ivan Pearson, “The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American ‘special relationship’ and the 1958 landings in Jordan and Lebanon,” *Middle Eastern Studies*, cilt:43, (2007): 45-64; Stephen Blackwell, “A desert squall: Anglo-American planning for military intervention in Iraq, July 1958-August 1959,” *Middle Eastern Studies*, cilt:35, no:3, (1999): 1-18.

Bu çalışmanın temel argümanı; 1957 ve 1958 Krizleri'nin derli toplu bir kuramsal çerçeve içerisinde tahlil edilmesi halinde daha doyurucu bir dış politika çalışması yapılacağı yönündedir. Bu doğrultuda söz konusu krizler; karar alma teorisi⁴ ve kriz yönetimi⁵ gibi, dış politika eylemini bütüncül bir çerçevede değerlendiren modeller temelinde incelenecektir. Söylem analizi vasıtasıyla DP liderlerinin Suriye ve Irak Krizleri'ni nasıl yorumladıkları ve yönettikleri Böylece DP dönemi Türk dış politikasının temel işleyişi göz ardı edilmemiş olacak ve her iki krizin de DP hükümetinin Orta Doğu'yu algılayış biçimiyle olan ilişkisi açıklanacaktır. Bu algının çözümlenmesi önemlidir nitekim dış politikada alınan her bir karar, en temelde karar alıcı aktörün bölgesel alt sistemi ve uluslararası sistemi nasıl algıladığıyla ilgilidir.⁶

Çalışma içerisinde cevabı aranacak başlıca araştırma sorusu; DP hükümetinin Orta Doğu bölgesel alt sistemini algılayış biçiminin, dış politikada karar alma sürecine nasıl bir etkide bulunduğunu incelemek olacaktır. Bu algının, literatürde genellikle kabul edildiği şekliyle “ötekileştirici” bir perspektifte olduğu tartışmalıdır. Zira dönemin kaynakları ve önde gelen DP liderlerinin söylemlerine bakıldığında, Arap ülkelerinin liderleri ve toplumları arasında bir ayırım oluşturmaya özellikle dikkat edildiği görülmektedir. “Uluslararası komünizm tehlikesine” yenik düşen Arap liderlerinin eleştirilmesi tamamen ideolojik gerekçelere dayandırılırken “kardeş Arap halklarıyla” Türkiye'nin bir sorunun olmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

Son tahlilde 1957 ve 1958 Krizleri yakından incelendiğinde fark edilecektir ki DP politika yapıcıları, realist bir yaklaşımla, bölgesel düzeydeki güç değişikliklerini ve uluslararası ilişkilerdeki denge durumunu temel alarak siyasa üretmiştir. Elde edilen bulguların gösterdiği gibi; kimlik ve değerler üzerinden şekillenen “idealist” bir arka plandan ziyade Soğuk Savaş konjonktürünün dayattığı güvenlik endişeleri, Menderes hükümetinin Orta Doğu algısının çözümlenmesinde ve bu bağlamda 1957-1958 Krizleri boyunca alınan kararların anlaşılmasında daha faydalı olmaktadır.

---

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2014), 301-327.

⁵ Krizlerin analizi sırasında takip edilecek kavramsal model olarak Michael Brecher'in yaklaşımı için bkz: : Michael Brecher ve Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, (Michigan: University of Michigan Press, 2000), 10-17.

⁶ Karar alma sürecinde “algılama” ve “imaj” kavramlarının rolü için bkz: Bkz: Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 307-312.

2. Siyasal Karar Alıcı ve 1957-1958 Yıllarında Türkiye

1950-1960 arası süreçte Türk dış politikasının yapısına bakıldığında, genel itibariyle Türk diplomatik kültürünün bir parçası olarak gözüken ‘Statükoculuk’ ve ‘Baticılık’ gibi temel ilkelerin izlenmeye devam ettiği görülmüştür.⁷ Sovyetler’in varlığı, kullanılacak enerjinin içteki devrimler için saklanması ve bizzat M.Kemal ile İsmet İnönü’nün temkinli karakterleri, Türk dış politikasının statükocu yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Aynı şekilde genç Cumhuriyet’in kurumsal öğelerinin Batı kaynaklı formlarla tanımlanması dış politikaya da yansımış ve Baticılık ilkesi, gerek CHP gerek DP dönemlerinde karar alıcıların algısal arka planlarında her daim baskın bir rolde bulunmuştur.⁸

II. Dünya Savaşı sonrası CHP’nin takip ettiği dış politikadaki temel program ve amaç DP iktidarınca da aynen devralınmış, SSCB tehlikesine karşı Batı güvenlik şemsiyesinin altına girilmesi temel strateji kabul edilmiştir.⁹ Bununla birlikte, Hermann’ın da belirttiği gibi, hükümet değişimleri sonrası dış politikada karar alma sürecini etkileyen birtakım değişikliklerin gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Ufak düzenlemelerden ibaret değişimler (*adjustment changes*), program değişiklikleri, amaç değişiklikleri ve makro ölçekte uluslararası sistemin farklı yorumlanışını içeren bu değişiklikler, karar biriminin farklı düzeylerde yeni siyasa üretimine yol açmaktadır.¹⁰ Bu bağlamda DP iktidarıyla birlikte, Hermann’ın “düzenleme/ayarlama” olarak ifade ettiği üzere; karar biriminin dış politika programında yahut uluslararası sistemi algılayış biçiminde majör bir değişiklik olmasa da problem çözüş biçiminde ve kullandığı araçlarda bazı yeniliklerin olduğu görülmektedir.

DP döneminde karar alma mekanizmasının işleyişini göstermesi bakımından, 1954 senesinde Mısır’la yaşanan Büyükelçi Krizi öğreticidir. Türkiye’nin Kahire büyükelçisi ve aynı zamanda kraliyet soyuyla akra-

⁷ Baskın Oran, ed., *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt:1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 46-53.

⁸ Türk dış politikasındaki Baticılık etkisi için bkz: Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity*, 46-51. Ayrıca bkz: Bülent Aras, *Türkiye ve Ortadoğu: Türk Dış Politikasının Toplumsal Kökenleri*, (İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003), 17-19.

⁹ Oral Sander, “Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri,” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt:37, no:3-4, (Eylül-Aralık 1982): 105-122.

¹⁰ Charles F. Hermann, “Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy,” *International Studies Quarterly*, vol:34, no:1, (Mart 1990): 3-21.

ba Hulusi Fuad Tugay'ın, Mısır'da devrim yapan Hür Subaylar tarafından sınır dışı edilmesi, Türk kamuoyu tarafından öfkeyle karşılanmıştır. CHP ve Türkiye Köylü Partisi, Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanını Köprülü'nün istifalarını istemiş, buna karşılık Meclis'te yaptığı konuşmada Köprülü "geniş açıklama için zamanın erken olduğunu" söylemiştir. Menderes, Köprülü'nün bu açıklamasını kabul edilemez bulmuş, Dışişleri Bakanı'nın ardından söz alarak: "Mesuliyette müşteregiz, devlet safinesini hep beraber, grup olarak yürütmekteyiz. Bizim bildiğimiz kadar hepimizin de bilmesinin hakkı olduğuna şüphe yoktur" demiştir.¹¹

Şüphesiz ki Menderes'in bu açıklaması, mevcut kriz içerisinde kendi partisinin ve hükümetinin meşruiyetini sağlama yönünde bir söylem olarak okunabilir. Öte yandan DP hükümetleri boyunca gözlemlenebilecek politik olaylardan da anlaşılacağı gibi; dış politikada karar alma süreci tek bir ismin dominant tavrıyla oluşmamış, Hermann'ın *single group* olarak adlandırdığı dar fakat yer yer belirli konularda ayrışabilen ufak bir topluluk içerisinde şekillenmiştir. Nitekim Hermann'a göre *single group* içerisinde de güçlü (fakat aşırı dominant olmayan) bir lider olabilir.¹² DP iktidarının ilk beş yıllık sürecinde karar biriminin yapısı yer yer dominant bir liderin (Menderes'in) karakteristik özelliklerini taşısa da bu dönemde dahi diğer isimlerin etkinliği hissedilmiştir.¹³ Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı görevine gelmesinin ardından, dış politika kararlarının oluşumunda ve siyasal sorumlu olarak ön plana çıkan isim Zorlu olmuş, fakat Dışişleri bürokrasisi ve Menderes'in de alınan kararlardaki varlığı, yine de "mesuliyette müşterek" bir çizgide ilerlemiştir.¹⁴

---

¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Cilt: 27, Toplantı: 4, 06.01.1954, 62-64.

¹² Margaret G. Hermann, Charles F. Hermann ve Joe D. Hagan, "How Decision Units Shape Foreign Policy," (1987): 315-316, <http://www.voxprof.com/cfh/hermann-pubs/Hermann-How%20Decision%20Units%20Shape%20Foreign%20Policy%20Behavior.pdf>, (27.10.2017).

¹³ Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı, "hariciye geleneğinden gelmemesi" ve "devlet adanlığı tecrübesi bulunmaması" gibi sebeplerden ötürü kamuoyu nezdinde oldukça eleştirilmiştir. Bu nedenle ilk 6 yıllık DP iktidarı süreci, dış politikada da Menderes'in baskın karakteriyle geçmiştir. Bkz: Orhan Avcı, "Mehmet Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:4, sayı:2, (Temmuz 2014): 80-81. Zorlu'nun bu ilk 6 yıllık süreçte dahi karar birimi içerisindeki rolüye oldukça ön plandadır. Bkz: Elem Eyryce Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri," *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, cilt:1, sayı:2, (Bahar 2012): 68-70.

¹⁴ Faruk Sönmezoğlu da çalışmasında, Hermann'ın modeli üzerinden küçük grupları (*single group*) tanımlarken, tipoloji içerisinde bir ayrıma gitmektedir. Buna göre

10 senelik DP iktidarı boyunca Türk dış politikasına yön veren ‘A takımı’; Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1950-1956 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmış Fuad Köprülü, önceleri dışişlerinde Genel Sekreter Yardımcısı ve ardından 1957-1960 seneleri arasında Dışişleri Bakanlığı yapmış Fatin Rüştü Zorlu ile Genel Sekreter Nuri Birgi’den oluşmuştur. Karakteri itibarıyla, dış veya iç politikadaki hemen hemen her olayda nihai karar verici olarak Menderes ön plana çıkmıştır.¹⁵ Bununla birlikte Menderes, Dışişleri Bakanlığı’ndaki işleyişi ve genel olarak diplomatik personelin çalışmasını da dikkate almıştır:

“Menderes çok eski bir geçmiş ve geleneğe sahip olan Dışişleri Bakanlığındaki mevcut birikimlerden yararlanmayı bildi (...) Dışişleri Bakanlığı yüksek kademeleriyle, hemen hemen günlük ilişki içerisinde oldu. O kadar ki eski Dışişleri Bakanlığıyla Başbakanlık arasındaki mesafe yakın olmasına rağmen bunu bile sakıncalı buldu. Dışişleri Bakanlığını Başbakanlık binasıyla aynı çatı altında bulunan eski Gümrük ve Tekel Bakanlığı’nın işgal ettiği bölüme taşıdı.”¹⁶

Dışişleri bürokrasisine saygı duymakla birlikte, kıdemli diplomat ve Menderes’in Özel Kalem Müdürlüğü’nü yapmış Ercüment Yavuzalp’in de belirttiği gibi “...herhangi bir kararın onun onayı ve talimatı olmadan alınması yine de söz konusu değildi.”¹⁷ Bu dar grup içerisinde Zorlu ve Birgi dışındaki isimler diploması alanında eğitim almamıştır ve devlet yönetimiyle ilgili konularda tecrübeli tek isim Bayar’dır. Fakat 10 yıllık süreç boyunca Bayar’ın dış politikada karar alma sürecinde genellikle aktif bir şekilde yer almadığı hatta temkinli karakterinin etkisiyle çoğu zaman frenleyici bir nitelikte bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Akademik manada tüm dünyada saygın bir yere sahip bulunan Köprülü’nün ise Dışişleri Bakan-

---

DP karar birimini; yardımcıların ve danışmanların tamamen lidere tabi bulunduğu “aşırı otonom” küçük grup ile diğer aktörlerin (liderin de onayıyla) sorumluluk alabildiği küçük grup arasında bir konumda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bkz: Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 316.

¹⁵ Menderes’in yakın çevresinden olan Samed Ağaoğlu da anılarında, başbakanın karar verme süreçlerinde tüm yükü kendisinin omuzlamasının onu ne denli yıpratmış olduğunu anlatır. Bkz: Samed Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1967), 126-127.

¹⁶ Ercüment Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1996), 63.

¹⁷ Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, 58.

¹⁸ Özellikle Türk dış politikasının Orta Doğu’ya dönük açılma stratejisi Bayar tarafından başlarda tenkit edilmekteydi. Bkz: Mim Kemal Öke ve Erol Mütercimler, *Yalnızlıktan Saygınlığa: Demokrat Parti’nin Dış Politikası*, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2000), 116-117.

lığı görevine pek de isteyerek gelmemesi¹⁹ ve bu alandaki deneyimsizliği nedeniyle Menderes-Zorlu arasındaki ilişki, genel itibariyle dış politikaya asıl yönünü vermiştir.²⁰

1950'lerin başına gelindiğinde, Dışişleri Bakanlığı'nın en yetenekli diplomatlarından biri olarak öne çıkan ve Menderes'in bacanağı, aynı zamanda ilk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın damadı olan Fatin Rüştü Zorlu, dış politikayı etkileyen çoğu süreçte ön planda bir karakter olarak gözükmiştir.²¹ Menderes'e olan yakınlığı, Başbakan'ın hemen hemen dış politikayı ilgilendiren her konuda kendisiyle ortak karar vermesine yol açmış ve baskın karakteriyle Zorlu, kritik süreçlerde öne çıkabilmiştir. 1950'lerin ikinci yarısında Menderes'in dış siyasetle oldukça az ilgilenmesi de Zorlu'nun Dışişleri Bakanı olarak kendisini kanıtlaması sonrasında gerçekleşmiştir.²² Aynı şekilde uzun bir süre Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevini yürüten Muharrem Nuri Birgi, Menderes'in fazlasıyla güvendiği bir isim olarak karar alma yapısı içerisinde faal olarak yer almıştır.²³

Yalnızca Türk dış politikasında değil, genel olarak karar alma süreçlerinde diplomatların yeri literatürde sıkça tartışılan bir konudur.²⁴ Karar birimi, genellikle seçimle işbaşına gelen hükümet içerisindeki baskın bir grup ya da kişiyle bürokrasi arasındaki mutabakata dayandığı için, yabancı ülkelerdeki misyon görevlilerinin ve diğer alt kademe diplomatların bu süreçteki yerleri ihmal edilme eğilimindedir. Bununla birlikte Türk dış politikası-

---

¹⁹ Ahmet Emin Yalman ile yaptığı röportajda Fuad Köprülü, iktidara geldiği sırada uygun olan senaryonun “kendisinin başbakan olarak bir müddet Menderes'i hazırlaması” ve bu da gerçekleşmediyse “hiç olmazsa Dışişleri Bakanlığıyla birlikte Parti Başkanlığı'nın da kendisine verilmesi” olduğunu belirtir. Bkz: Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970)*, cilt:2, (İstanbul: Rey Yayınları, 1970), 220. Detaylı bilgi için bkz: Orhan Avcı, “Mehmet Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı,” *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:4, sayı:2, (Temmuz 2014): 75-97.

²⁰ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 82-84.

²¹ Rasim Koç, *İdam Sehпасındaki Dışişleri Bakanı: Fatin Rüştü Zorlu*, (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2010), 25-32.

²² Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, 58-59.

²³ Yavuzalp, *Liderlerimiz ve Dış Politika*, 15.

²⁴ Konuyla ilgili güncel bir çalışma için bkz: Seçkin Barış Gülmez, “Do Diplomats Matter in Foreign Policy? Sir Percy Loraine and the Turkish-British Rapprochement in the 1930s,” *Foreign Policy Analysis*, (2017): <https://doi.org/10.1093/fpa/orx006>, (04.11.2017).

nın erken dönemlerinden itibaren bu sürecin farklı şekilde izlediği hadiseler de görülmüştür. Örneğin Sancak (Hatay) Sorunu'nun çözümünde, Beyrut Başkonsolosu olarak görev yapan (ve sonraki süreçte Dışişleri Bakanlığı'na dek yükselecek) genç diplomat Feridun Cemal Erkin'in özel rolü, bu durumu kanıtlamaktadır.²⁵

3. 1957-1958 Yıllarında Uluslararası Sistem ve Orta Doğu Alt Sistemi

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin temel özelliklerine bakıldığında, çift kutuplu bir modelin varlığı belli olmaktadır. ABD ve SSCB'nin savaştan galip çıkması ve İngiltere ile Fransa'nın mevcut güçlerini büyük oranda kaybetmeleri, küresel ölçekte ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için nükleer silahlarla desteklenmiş bir gerilim ortamını beraberinde getirmiştir. İdeolojik bir mücadele olduğu kadar çeşitli silahlanma ve propaganda faaliyetlerinin yoğunluğuyla da geçen bu dönem,²⁶ genellikle uluslararası sistemle ilişkili bölgesel alt birimlerdeki çatışma alanları üzerinden incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminin ABD adına önde gelen diplomatik figürlerinden olan George F. Kennan'ın “çevreleme politikası” temelinde, Sovyetler'in hem ideolojik hem de siyasi olarak çevrelenmesini öngören ABD politikası, bölgesel alt sistemlerde Batı ile bağlantılı güvenlik örgütlenmelerine gidilmesi sonucunu doğurmuştur.²⁷ SSCB'nin 4 Ekim 1957'de Sputnik'i uzaya göndermeleriyle birlikte bu süreç hızlanmış, ABD'nin Sovyetler kaynaklı tehdit algısı daha da güçlenmiştir. Ayrıca

²⁵ Olayı Erkin'in kendi yazdığı anılarından okumak için bkz: Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, cilt:1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 82-84.

²⁶ Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırılan periyodun başlangıç tarihi genellikle Churchill'in “demir perde” konuşmasını yaptığı 1946 senesi, bitiş tarihyse 1991'de SSCB'nin dağılması olarak geçmektedir. Bkz: Fuad Keskin, “Soğuk Savaş Kavramı ve Kronolojisi Kutusu,” *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, cilt:1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 536.

²⁷ Henüz Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren Amerikan diplomatik yazışmalarına yansdığı şekliyle, Sovyetler'in Orta Doğu ve Uzak Doğu'daki potansiyel yayılma alanları için bölge ülkelerine askeri ve ekonomik yardım faaliyetlerine girişilmesi, Çevreleme Politikası (Containment Policy) kapsamında kurulan bölgesel güvenlik örgütlerinin öncülü olacaktır. Bu kapsamda Türkiye'ye yapılacak yardım için bkz: “The Secretary of State to the Embassy in Turkey,” *Foreign Relations of the United States*, vol:5, document:3, (10.06.1947).

ABD'nin, belirli bölgelerde etkinliğini maksimuma çıkarttığı ve yerel politikalarını üzerine inşa ettiği "pivot ülke" yaklaşımı içerisinde Türkiye'nin 1950-1960 arası dönemde oldukça önemli bir aktör olarak ortaya çıktığı da görülmektedir.²⁸

Bu bağlamda uluslararası sistemin Türk dış politikasındaki karar alıcılara etkisi, revizyonist ve Batıcı geleneklerin bir uzantısı olarak şekillenmiştir. İki kutuplu sistem içerisinde tarafsız bir dış politikanın mümkün olmadığını düşünen Türkiye, henüz CHP iktidarının son dönemlerinden itibaren, NATO üyeliğini dış politikanın temel gayesi haline getirmiştir. 1952 yılında gerçekleşen üyelik sonucundaysa hedef revize edilmiş, coğrafi sebeplerle Sovyet tehdidinde en fazla maruz kalan komşu ülke olarak bölgesel güvenlik ittifaklarının kurulması ve bunların NATO ile irtibatlandırılması gündeme gelmiştir. Bu bağlamda NATO ve Batı bloku algılamaları, tüm Türk kamuoyunda medeniyet ve çağdaşlaşma gibi kavramlarla birlikte okunmuştur. Nitekim Menderes'in de belirttiği gibi, 1952'den itibaren Türkiye; "*Tecavüze karşı kendilerini müdafaa etmek isteyen Garp milletlerinin Birleşmiş Milletler Anayasası'na uygun olarak vücuda getirdikleri bu teşekküle sadakatle bağlıdır.*"²⁹

Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'ya yansımaları, bölgedeki devletlerin, güvenlik ihtiyaçlarına karşılık bulabilmek için iki kamptan birine dahil olma çabalarını beraberinde getirmiştir. 1945-1990 arası süreçte merkezi Arap coğrafyasında Suriye, Irak, Mısır ve Lübnan'ın konumları genellikle değişken kalmış fakat Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail ve Türkiye gibi devletler genellikle Batı blokunun parçası olarak hareket etmiştir.³⁰ Türkiye'nin önderlik ettiği Bağdat Paketi projesi, NATO'nun Orta Doğu'daki tüm Batı yanlısı müttefiklerini biraraya getirmeyi amaçlamış fakat organizasyon bölgesel krizlere karşı dayanıklı kalamamıştır. Bu dönemde pek çok Orta Doğu ülkesinde, Arap milliyetçiliğinin mobilize ettiği subaylar vasıtasıyla rejimler değişmiş ve Mısır'da Nasır, Suriye'de Esad, Irak'da Kasım ve Saddam'ın otoriter rejimleri SSCB ile yakın ilişkiler kurmuştur. İran'daki 1979 Dev-

---

²⁸ "Pivotal State" yaklaşımı için bkz: Robert Chase, Emily Hill ve Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy," *Foreign Affairs*, vol:75, (Ocak-Şubat 1996): 33-51.

²⁹ Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları*, TBMM 1950-1960, (İstanbul: Kültür Ofset Yayınevi, 1991), 414.

³⁰ William Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 303-304.

rimi ABD açısından Orta Doğu'daki durumu daha da tehlikeli bir hale getirmiştir.³¹

Neticede 1950'lerin ikinci yarısı, Soğuk Savaş'ın Orta Doğu alt sisteminde belki de en yoğun yaşandığı dönemlerin başında gelmiştir. Süveyş Krizi'yle birlikte Orta Doğu, uluslararası aktörlerin bölgeye bakış açılarını büyük oranda değiştirmiş, İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki etkinlikleri büyük oranda düşerken ABD Eisenhower Doktrini ile birlikte Orta Doğu'ya aktif askeri müdahaleyi meşru hale getirmiştir. Öte yandan kendisine yakın rejimler vasıtasıyla bölgedeki etkinliği giderek artan SSCB, başta Filistin-İsrail meselesi olmak üzere, Orta Doğu'daki her sorunlu konu başlığında aktif bir şekilde yer almaya başlamıştır.

Böyle bir konjonktür içerisinde, Türkiye'nin bölgeye bakışı giderek keskin sınırlarla çizilmiş bir çerçeveden şekillenmiştir. Menderes'in Orta Doğu'ya yönelik diplomasi anlayışının temeli, Batılı güçlerin fakat en çok ABD'nin, bu bölgedeki gelişmelere aktif bir biçimde katılımlarının sağlanması yönünde olmuştur.³² Bununla birlikte çift kutuplu sistem içerisinde Batı blokunun bölgedeki bayraktarlığını üstlenmek ve bu rolünün önemini her fırsatta ön plana çıkararak ekonomik ve askeri desteklerden yararlanmak da dış politikanın temel ilkeleri haline gelmiştir. Ayrıca henüz iktidara gelmeden evvel, DP ileri gelenlerinin en çok eleştirdiği konulardan biri, CHP'nin dış politikada doğuyu ihmal edip yüzünü tamamen Avrupa'ya dönmesidir. Partinin kuruluş programındaki 'dış ilişkiler' bahsinde bu meseleye atfen "iyi komşuluk ilişkilerine" verilen önem üzerinde durulmuştur.³³ DP'nin ilk Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre "*bir dışişleri bakanının görevleri arasında esaslı bir husus da yakın komşularına dostluk garantisi vermektir[r]*" ve kendisi de "*Araplara karşı tamamıyla dürüst ve samimi davranmakla...*" onların güvenini kazanmak-

³¹ Patrick Tyler, *A World of Trouble: The White House and the Middle East-from the Cold War to the War on Terror*, (New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2009), 308.

³² Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, (Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2001), 39.

³³ Demokrat Parti Programı, 1946, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200805461%20DEMOKRAT%20PARTI%20PROGRAMI%201946/200805461%20DEMOKRAT%20PARTI%20PROGRAMI%201946.pdf>, (14.11.17).

tadır.³⁴ DP'nin parlamentoya girmesinin ardından TBMM'de yapılan ilk oturumda Menderes'in yaptığı konuşma, partinin takip eden süreçte Orta Doğu'ya dönük temel politikasını ana hatlarıyla yansıtmaktadır:

“ (...) Şarki Akdeniz emniyetini maddi ve manevi bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alakalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabutaları ile bağlı bulunduğumuz Yakın Şark devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan daha samimi bir dostluk ve tesanüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız.”³⁵

DP ileri gelenlerinin Orta Doğu ülkelerine dönük yakın ilişkiler kurma arzularının temelinde, “lokomotif siyaseti” de denilen, bölgesel liderlik çabası önemli bir rol oynamıştır. Tarihi ve kültürel bağlarla bağlı Türkiye'nin öncülüğünde Batı blokunun parçası olacak bir Orta Doğu'nun, hem Arap ülkeleri için hem de Türkiye ve ABD-Avrupa ülkeleri için kazançlı bir durum ortaya çıkaracağı düşünülmüştür.³⁶

Tüm bu faktörler baz alındığında, Türkiye için öncelikli dış politika hedefi NATO üyeliği halini almıştır. Fakat kısa vadede Batılı güçlerin buna yanaşmaması, DP politika yapıcılarını NATO ile bağlantılı bölgesel ittifaklar vasıtasıyla bu güvenlik sisteminin bir parçası olmaya yönlendirmiştir. Bu amaçla Yunanistan, Mısır, İngiltere ve ABD'nin dahil olduğu bir 'Doğu Akdeniz Paketi' projesi üzerinde uzlaşmaya çalışılmış ve 1939 yılındaki Türk-İngiliz antlaşmasının yenilenmesi için zemin yoklanmıştır.³⁷ 1950 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmesi, küresel ölçekli politikalarda uluslararası sistemin işleyişine ortak olarak Batılı güçlerin semptisini kazanma şansını doğurmuştur. Kore Savaşı, Türkiye'nin isteklerini gerçekleştirme için önemli bir fırsat sunarken NATO üyeliği vasıtasıyla güvenlik şemsiyesinin altına girilmesini sağlamıştır.³⁸

---

³⁴ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 42-43.

³⁵ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, haz., *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, cilt:4, (Ankara: TBMM Basımevi, 2014), 15.

³⁶ Öke ve Mütercimler, *Yalnızlıktan Saygınlığa*, 109-111; Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 45.

³⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960),” *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, (2010): 69.

³⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Göner, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 342.

Türkiye'nin NATO üyeliği, muhalefet partisi tarafından da desteklenen ve genel olarak kamuoyunda üzerinde büyük bir uzlaşıyla kabul edilen bir olaydır.³⁹ Bununla birlikte bu uluslararası organizasyonun bölgeyle olan ilişkisinin sağlanması da gereklilik arz etmiştir. NATO üyeliğinin ardından Menderes ve DP politika yapımcılarının Orta Doğu'ya dönük temel stratejisi; 'Kuzey Kuşağı' olarak adlandırılan Sovyetler'e yakın coğrafyada şekillenecek ve Batı blokuyla bağlantılı bir alt güvenlik sisteminin tesisini sağlamak olmuştur. ABD de bu noktada Türkiye'nin tezine, belirli bir seviyede, sıcak yaklaşmıştır. Dışişleri Bakanı John F. Dulles'in 1953 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında 'Orta Doğu Savunma Organizasyonu' olarak adlandırılan proje ilk kez dillendirilmiştir.⁴⁰ Fakat Türk tarafının isteği, oluşturulacak ittifak sisteminde Orta Doğu ile ilişkileri olumsuz bir tarihi geçmişe sahip Avrupa ülkelerinin yerine ABD'nin bizzat yer almasıdır. İngiltere'nin bu organizasyon içerisindeki aktif rolü, Menderes için Arap ülkeleriyle kurulması planlanan iyi ilişkiler için engel oluşturmaktadır.⁴¹ Eisenhower yönetimindeki yeni ABD dış politika anlayışı da Orta Doğu'da daha aktif bir Amerikan varlığının tesisini öngörmektedir.⁴² Nisan 1954 tarihinde Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan ve ardından Irak'ın dahil edildiği, ABD'nin bu üç ülkeye yapacağı askeri yardımları da içeren antlaşmalar dizisi, Menderes'in tasarladığı NATO içerisindeki alt ittifak kümesinin oluşumu için ilk adımı oluşturmuştur.⁴³

³⁹ CHP tarafından bu süreçle ilgili eleştirilen en önemli husus, Kore'ye asker yollanması sırasında TBMM'ye danışılmaması ve dolayısıyla hukuki meşruiyet noktasındaki sıkıntıydı. Söz konusu tartışma hakkında bkz: Nihat Erim, "Hükümetin Son Kararı," *Ulus*, 27.07.1950.

⁴⁰ "Orta-Doğu Savunma Paketi Müzakereleri Başlıyor," *Milliyet*, 04.05.1953.

⁴¹ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 48.

⁴² ABD'nin bu dönemde OrtaDoğu'daki bölgesel ittifak girişimi için temel beklentisi; İran ve Mısır'ın da bir şekilde bu organizasyona dahil edilmesi ve böylece bölgeye dönük hamlelerde çevre ülkelerin desteğinin tam bir şekilde sağlanmasıydı. Bkz: "Momerandum of Conversation, by the Officer in Charge of Turkish Affairs (Moore)," *Foreign Relations of the USA, 1952-1954, The Near and Middle-East*, vol: 9, part:1, document: 57, (15.06.1952).

⁴³ Yeşilbursa, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Orta Doğu Politikası (1950-1960)," 79. Aynı tarihlerde Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye arasında oluşturulan 'Balkan Paketi' da Menderes açısından benzer bir işleve sahipti ve NATO'nun devamlılığını sağlaması bakımından önemli bir aşama olarak görülüyordu. Konuyla ilgili bkz: Sedef Bulut, "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı:41, (Mayıs 2008): 35-61.

Türkiye'nin bölgede üstlenmeye çalıştığı öncü rolün bir sonucu olarak Menderes, 1955 yılı içerisinde Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan bir dizi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bağdat'ta Irak başbakanı Nuri el Said'le görüşen Menderes, Irak'ın kurulacak pakta katılımını sağlamıştır.⁴⁴ Menderes'in Şam ziyareti ise olaylı geçmiş, Başbakan Faris el Khoury ile ikili görüşmeler olumlu bir atmosfer oluştursa da ziyaret esnasında sokaklarda çok sayıda protesto gösterisi düzenlenmiştir. Geniş bir katılımcı kitlesiyle gerçekleşen Türkiye ve Batı karşıtı protestolarda 50 öğrenci ve 32 polis yaralanmıştır.⁴⁵

Irak'ın dışında, pakta dahil edilebilecek en uygun iki ülke olarak İngiliz nüfuzu altındaki Ürdün ve Batı ile ilişkileri her daim üst seviyede bulunan Lübnan ön plana çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Menderes ile aynı tarihlerde iki ülkeyi kapsayan bir Orta Doğu ziyareti düzenlemiş, Beyrut ve Amman'daki görüşmelerde yoğun bir diplomatik misyon üstlenmiştir. Bayar'a göre Orta Doğu'da barışın vuku bulması için "sıkı bir işbirliğinin" tesis edilmek zorundadır:

*"Bütün dünyanın kritik bir devir geçirmekte olduğuna şüphe yoktur. Öyle ki insanların sulh içinde yaşamaları için birbirlerini daha iyi ve daha yakından tanımaları ve aralarında daha sıkı işbirliği yapmaları, bugün her zamankinden ziyade zaruret haline gelmiştir."*⁴⁶

Neticede Lübnan ve Ürdün'ün pakta katılımları çeşitli nedenlerle mümkün olmamış⁴⁷ ve Suriye, Türkiye–Irak antlaşmasına katılmak yerine Mısır'la kurulacak bir askeri ittifak doğrultusunda görüşmelere başlamıştır. Mısır'da iktidarı ele geçiren ve milliyetçi-popülist bir ideolojiyle Orta Doğu'da etkinlik kazanmaya başlayan Nasır, bu dönemde Batı blokunun bölgedeki en

---

⁴⁴ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Orta Doğu'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, cilt:1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 622.

⁴⁵ İsmail Soysal, *1955 Bağdat Paktı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 205. Soysal, söz konusu olayların Mısır ve Suudi Arabistan desteğiyle çıkartıldığını belirtmektedir.

⁴⁶ Özel Şahingiray, der., *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), 227.

⁴⁷ Ürdün'ün Bağdat Paktı'na mesafeli durmasının asıl sebebi ülke nüfusunun 4'te 3'ünü oluşturan Filistinli nüfustu. Lübnan ise coğrafi konumu itibarıyla Mısır'dan fazlasıyla çekinmekteydi ve pakta katılmak için tam bir Amerikan garantisiyle ortaklığın daha da genişletilmesini beklemekteydi. Bkz: Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1977), 163-165.

önemli karşıtı olarak ön plana çıkmıştır.⁴⁸ Suudi Arabistan'ın da desteğiyle Arap Birliği Ortak Güvenlik Paketi içerisinde Irak'ı ve Türkiye ile anlaşabilecek diğer ülkeleri baskı altına alan Nasır, NATO bağlantılı bir güvenlik teşkilatının Orta Doğu'daki varlığını Mısır için tehlikeli addetmiştir. Öte yandan Lübnan, Ürdün ve Suriye, Mısır'ın Şubat 1955 tarihinde Arap Birliği Konferansı'nda önerdiği "üye ülkelerin birliğe danışmadan askeri antlaşmalara imza koyamaması" maddesini kabul etmemiştir.⁴⁹ Bu durum, Suriye'nin Mısır'la ve ideolojik olarak Sovyetler'le yakınlaşma tercihinin de konjonktürel bir zorunluluktan öteye geçmediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el Kuvvetli, o tarihlerde kendisiyle bir röportaj gerçekleştiren gazeteci Lütfü Akdoğan'a şöyle demiştir:

*"Siz nasıl büyük bir devletin himayesine sığınmıyorsanız biz de karşı tarafta bulunan Rusya'ya sığınacağız. Bizi komünist yapacaktır Adnan (Menderes) Bey. Hem de zorla komünistlerin kucığına atıyorsunuz bizi. Komünistler Suriye'ye yerleşirse, sınırimızda 1000 kilometreyi bulan yumuşak bir karnuz vardır."*⁵⁰

Bağdat Paketi olarak adlandırılan ve Türkiye ile Irak arasında Şubat 1955 tarihinde imzalanan antlaşmayla birlikte, NATO'nun bir uzantısı olarak kurulan bölgesel ittifakların Orta Doğu ayağı şekillenmiştir. Kısa zaman içerisinde pakta Pakistan ve İran'ın yanında İngiltere de dahil olmuştur. Türkiye, Irak ve İran gibi Batı çıkarlarıyla uyumlu hareket eden aktörlerin askeri bir şemsiye altında buluşması ve bu organizasyona İngiltere'nin de dahil olması, diğer bölge ülkeleri için (tanıdık bir maziden gelen) "emperyalist/sömürgeci" güçlerin adımı olarak okunmuştur. Nitekim Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye gibi pakta karşı çıkan Arap ülkelerinin üzerinde en sık durdukları konu budur. DP ileri gelenleri, her fırsatta bu olumsuz imajı düzeltmek için paktın asıl gayesinin barışı tesis etmek olduğunu tekrarlamışlardır. Menderes, bir meclis konuşmasında şöyle diyecektir:

"Orta Şark bölgesinde yer alan ve zaman zaman ciddi tehlikelere sebep teşkil eden hadiseler karşısında Bağdat Paketi'nin ve ona mensup devletlerin sulhü koruma gayretlerinin değeri ve ehemmiyeti sulhsever milletlerce kemaliyle takdir"

⁴⁸ Mısır'daki Amerikan Büyükelçiliği'nden Dışişleri'ne gönderilen bir raporda, Nasır'ın Necib'i alt ederek iktidara gelişiminin ABD açısından tehlikeleri sıralanıyordu. Bkz: "The Ambassador in Egypt to the Department of the State," Foreign Relations of United States, vol: 9, part:2, document: 1191, (19.06.1953).

⁴⁹ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 64.

⁵⁰ Lütfü Akdoğan, *Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl*, cilt:1, (İstanbul: Arka Plan Yayınları, 2006), 74.

olunmaktadır, kanaatindeyiz. Bağdat Paketi'nin bu sulhu hizmetlerinin daha da kifayyetle ifa edilebilmesi ve paktın kuvvetlendirilmesi hususunda munzam yardım göreceği hakkında ümitlerimiz kuvvetlidir ve ciddi sebeplere istinat etmektedir.”⁵¹

Cumhurbaşkanı Bayar da paktın barışçıl kimliğine vurgu yapacaktır:

“Öyle zamanlarda yaşamaktayız ki, sulhu sevmek başkalarının haklarına, istiklale, toprak bütünlüğüne riayetkar olmak, bir kelime ile Birleşmiş Milletler Andlaşması'ndaki yüksek prensiplere bağlı bulunmak kafı gelmemektedir (...) Biz, devlet olarak, millet olarak yalnız bu hakikatleri kavramakla kalmayıp, bunların icap ettirdiği ittifak bağlarını tesis etmesini bildik (...) Bu andlaşma ile sulh, emniyet ve adalet davalarına yaptığımız hizmet pek büyüktür.”⁵²

4. 1957 Suriye ve 1958 Irak Krizleri'nin Yönetimi

Uluslararası sistemde hakim kutuplaşmanın Orta Doğu alt sistemindeki yansımaları, bölgesel aktörlerin, hatta bizzat liderlerin kişisel tercihleri sonucunda gerginliği tırmandırmalarıyla mümkün olmuştur. Mısır'da Nasır'ın ve Türkiye'de Menderes'in dış politikaları, açık bir şekilde ülkelerinin önemlerini küresel süper güçlere göstermek ve bu vasıta ile etkinliklerini arttırmak üzerine şekillenmiştir.⁵³

1957 Suriye ve 1958 Irak Krizleri, Menderes tarafından, Türkiye'nin ABD ve NATO güvenlik şemsiyeleri altındaki konumunu teyit etmek üzerine bilinçli olarak tırmandırılmış krizlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi DP karar alıcılarının dünya görüşlerinde, Orta Doğu'ya ve Arap toplumlarına dönük “ötekileştirici” bir bakış bulunmamaktadır. Menderes ve diğer DP ileri gelenlerinin söylemlerine bakıldığında, genellikle Orta Doğu “halkları” ile “liderleri” arasında bir ayırım yapıldığı görülmektedir. 1957-1960 arasında görev yapan son Menderes Hükümeti'nin dış politika programına bakıldığında, bahsedilen bu ayırım fark edilmektedir:

“Orta Doğu'da yaşanan hadiseler, herhangi iki devlet arasında, mesela; Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil Orta Doğu bölgesinde yoğunlaşan ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhasından ibarettir. Bütün Arap milletlerine

---

⁵¹ Sükan, *Başbakan Menderes'in Meclis Konuşmaları*, 414.

⁵² Şahingiray, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri*, 220.

⁵³ Nasır'ın Süveyş Krizi sırasındaki kararlarını bahsedilen perspektifte değerlendiren bir analiz için bkz: Christer Jönsson, “The Suez War of 1956: Communication in Crisis Management,” *Avoiding War*, ed. Alexander L. George, (New York: Westview Press, 1991), 160-193.

ve bu arada Suriye'ye karşı tarihten gelen sosyal ve tarihi sebeplere dayanarak kardeşlik bağlarıyla bağlıyız. Şüphesiz ki, Orta Doğu milletlerinin her birisinin hürriyet ve istiklallerine sahip olarak refah ve saadete kavuşmaları aziz emelimiz olduğu kadar milli varlığımız için de bir teminatır.”⁵⁴

Son tahlilde, Suriye ve Irak Krizleri'nin arkasındaki temel sebep; artan Soğuk Savaş gerginliğinin yarattığı konjonktürde, SSCB'nin bölgeye yerleşmesiyle birlikte Türkiye'nin tırmanan algısal tehdit anlayışıdır. Dolayısıyla her iki kriz de *reelpolitik* perspektifinde değerlendirilmesi gereken olaylardır.

4.1. Suriye Krizi

Suriye, Türk dış politikasında en çok krize taraf olmuş ülkeler arasında 4 vakayla ikinci sırada yer almaktadır.⁵⁵ 1957 Krizi ise 1958 Irak Krizi ile birlikte, DP döneminde yaşanan Soğuk Savaş kaynaklı krizlerin ilki olacaktır. Çalışmanın bu kısmında, söz konusu kriz, Brecher'ın dörtlü formülasyonu temel alınarak incelenecek ve o dönemdeki Türk kamuoyuyla karar alıcıların söylemleri arka planında analiz edilecektir.

Taraflar arasındaki görüş ayrılıklarının sözsöz-eylemsel alanla sınırlı kaldığı *kriz öncesi evrede*, mevcut sorunun ve anlaşmazlıkların çözülememesi halinde kriz, *tırmanma evresine* geçer. Ardından diplomatik ya da askeri-siyasi çeşitli enstrümanlar vasıtasıyla kriz yumuşatılmaya çalışılır. Krizi tetikleyici hameden, krizin fiilen sona erdiği, *yumuşama evresinin* sonuna kadar geçen süreç, karar alıcıların inisiyatifiyle oluşur. Bu sürecin bir bütün olarak taraflara, bölgeye ve uluslararası konjonktüre etkisiyse, *kriz sonrası evrenin* içerisinde incelenir.

DP'nin yürüttüğü 1950-1960 yılları arası 10 yıllık dış politikada Suriye'nin konumuna bakıldığında, belli başlı üç meselenin iki ülke arasındaki ilişkilerde belirleyici olduğu görülmüştür: Öncelikle Hatay meselesinin Suri-

⁵⁴ Akt. Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Ve Programları*, (İstanbul: Ak Yay Yayınları, 1968), 457.

⁵⁵ 1923-2015 tarihleri arasında Türk dış politikasındaki krizlerin incelendiği listenin birinci sırasında 9 krizle Yunanistan yer alırken ABD ve Suriye ile yaşanan kriz sayısı 4'tür. Bkz: Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, 57.

ye'deki iktidarlar tarafından sürekli gündemde tutulması,⁵⁶ ardından Filistin-İsrail sorununda Türkiye'nin dengeleyici bir politika takip etmesi ve son olarak Türkiye'nin NATO üyeliğinin ardından anti-emperyalist Arap milliyetçisi çevrelerde oluşan Türk karşıtlığı. Tüm bu faktörlerin arka planına bakıldığında, DP karar alıcılarının Batı blokunun parçası olarak hareket etme isteklerinin, Orta Doğu ve genel itibarıyla üçüncü dünya ile olan ilişkilere etkisi göze çarpmaktadır. Sovyetler'in ve onun anti emperyalist söyleminin etkisi altındaki post-kolonyal devletlerle ilişkiler, bu dönemde proaktif politikalar üretmeyi imkansız hale getirmiştir. 1955 yılındaki Bandung Konferansı'nda ve 1957'de BM'deki Cezayir görüşmelerinde, bu tavır açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Türkiye, Zorlu'nun ifadesiyle, tarafsız bir dış politika izlemeye hevesli tüm Afro-Asya halklarını "*tehlikeye göz yumarak güvenliğin elde edilebileceğini*" düşünmekle suçlamıştır:

*"Eğer bugün sulh ve güvenliğin muhafaza edilebileceği ümidine sahipsek, bu birlik ve hürriyeti seven insanların işbirliğinde bulunan kuvvetin tecavüzün muvaffak olmadığını ve olamayacağını göstermelerindendir."*⁵⁷

Türkiye'nin, Batı blokunun aktif bir üyesi olarak yakın çevresindeki ülkelere dönük politikalar geliştirmesi, Orta Doğu'da gittikçe artan ABD-Batı karşıtı Arap milliyetçisi rejimlerle arasının açılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Suriye'de 1954 yılındaki genel seçimler sonrası kurulan Baas-Komünist Parti koalisyonu, Türkiye için algısal bir tehdit anlayışının ilk nüvesini oluşturmuştur. Baas'ın kurucu ideologlarından Salah Bitar'ın Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmesi ve ardından Suriye'nin dış politikasının Sovyetler eksenine doğru kayması, Türkiye'yi fazlasıyla rahatsız etmiştir.⁵⁸ Arap dünyasının saygın gazetelerinden "El-Alem"de çıkan Ekim 1954 tarihli bir haberde, Türkiye'nin Suriye'de komünistlerin meclise girişini bahane ederek askeri bir operasyona kalkışabileceği iddia edilmiştir.⁵⁹

---

⁵⁶ Youssef Chaitani, *Post-Colonial Syria and Lebanon*, (New York: I.B. Tauris, 2007), xii.

⁵⁷ Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD İlişkileri*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978), 253-255.

⁵⁸ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004), 197. O yıllarda Suriye'yi ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Bitar ile bir röportaj gerçekleştiren Türk gazeteci Lütfü Akdoğan, bakanın Hatay meselesi ve Türkiye hakkındaki görüşlerini "kabul edilemez" ve "kıskırtıcı" olarak nitelemektedir. Bkz: Akdoğan, *Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl*, 61-62.

⁵⁹ Akt. Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye," *History Studies*, vol:4, no:1, (2012): 93.

1957 Krizi'ni analiz ederken, taraflar arasındaki uyuşmazlığın ilk olarak hangi tarihte ve hangi sebeple çıktığını ortaya koymak gerekmektedir. Buna göre Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gerilimin miladı olarak, 1954 seçimlerinin ardından oluşan Baas-Komünist Parti koalisyonu gösterilebilirse de esas olarak krizin arka planındaki uyuşmazlık noktası olarak 6 Ağustos 1957 tarihli Suriye-SSCB Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması'nın imzalanması olduğu gözükmektedir.⁶⁰ Nitekim SSCB'nin Suriye topraklarında asker bulundurma ihtimali; Türkiye'nin Rusya'dan duyduğu "tarihsel korku" algısını pekiştirdiği gibi, güney sınırlarında da askeri olarak güçlü, komünist bir rejimin varlığı anlamına gelmektedir.⁶¹ Bu gelişme karşısında Menderes, Suriye'deki mevcut durumun kabul edilemezliği üzerine sert mesajlar verecektir:

*"Bölge dışı bir devletin Orta Şark'ta emniyet ve istikrarı esaslı olarak tehlikeye düşürecek şekilde üsler teşkiline teşebbüs etmesi ve bunda muvaffak olmuş gibi görünmesi yalnız Orta Şark devletlerini değil dünya sulhünü korumak için hareket eden diğer bütün memleketleri de haklı olarak endişeye sevk etmiştir."*⁶²

Menderes, Sovyetler'in Suriye'deki askeri varlığını, Türkiye için olduğu kadar NATO ve Batı bloku için de hayati önemde olduğunu göstermeye çalışmıştır: *"Bu vaziyet karşısında Türkiye çok uyanıktı[r]"* ve *"Müttefiklerini ve dostlarını ve diğer alakalıları da elinden geldiği kadar ikaza çalışmakta, vazifesini yapmaktadır."*⁶³

Oluşturulmaya çalışılan bu algısal tehdit anlayışı, ABD'den çok, bölgede nüfuzunu kaybetme tehlikesi yaşayan İngiltere tarafından dikkate alınmıştır. Nitekim Soğuk Savaş, ideolojik ve siyasi olarak Sovyetler'e karşı çetin bir mücadele veren ABD'nin aksine, İngiltere için Orta Doğu'daki nüfuzunu yeniden inşa etmek anlamına gelmektedir.⁶⁴ Süveyş Krizi'ne kadar aktif bir şekilde 'Verimli Hilal'deki siyasal-askeri problemlerde etkin olabilen İngiltere, Nasır'ın Mısır'da ve genel olarak tüm Orta Doğu'da popüler bir iktidar figürü olarak ortaya çıkmasıyla birlikte bölgedeki meşruyetini

⁶⁰ Fırat ve Kürkcüoğlu, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Orta Doğu'yla İlişkiler," 630.

⁶¹ Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası," *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul: Der Yayınları, 1994), 113-114.

⁶² Sükan, *Başbakan Menderes'in Meclis Konuşmaları*, 414.

⁶³ Sükan, *Başbakan Menderes'in Meclis Konuşmaları*, 414.

⁶⁴ Öke ve Mütercimler, *Yalnızlıktan Saygınlığa*, 105.

büyük ölçüde kaybetmiştir. ABD'nin Başkan Eisenhower ile birlikte Orta Doğu'da daha aktif ve 'gerekirse' askeri müdahalelerle Sovyetler'e karşı cephe alma politikası, esasında İngiltere ve Fransa gibi aktörlerin Süveyş Krizi'nden sonra bölgedeki varlıklarını kaybetmesi sonucu oluşan güç boşluğunu doldurmak anlamına gelmektedir.⁶⁵ Mısır'da İsrail vasıtasıyla askeri bir hamle gerçekleştiren İngiltere, Sovyet blokuna kaydığı gerekçesiyle Suriye için de Türkiye'nin dahil olduğu bir politika üretmeye çalışmıştır.⁶⁶

Suriye-SSCB Antlaşması'ndan bir hafta sonra, Suriye ordusuna bağlı birliklerin Şam'daki ABD Büyükelçiliği'ni kuşatması ve üç Amerikan diplomatını sınır dışı etmesi, 17 Ağustos tarihindeyse Suriye ordusu ve bürokrasisinde yaşanan tasfiyelerle Baas-Komünist Parti koalisyonunun güç kazanması, krizin giderek tırmanma evresine doğru geçişini ifade etmiştir.⁶⁷ Suriye'deki gelişmeleri endişeyle izlese de harekete geçme noktasında çekingen davranan ABD için de bu aşama, daha katı bir politika üretmeyi zorunlu kılmıştır.⁶⁸ Suriye'deki hadiseler sonrasında Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Abdullah, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Henderson'un da katıldığı bir toplantı için 24 Ağustos tarihinde İstanbul'a gelmiştir.⁶⁹ ABD 1 Eylül tarihinde Suriye'ye komşu Batı yanlısı ülkelere silah yardımı yapılmasını öngören kararı açıklasa da Türkiye'yi "harekete geçmemesi" için uyarmıştır. Menderes ise silah yardımını yeterli bulmamış, bu aşamadan itibaren askeri operasyon seçeneğini değerlendirmeye başlamıştır.

Türkiye'nin, Eylül ayının başından itibaren Suriye sınırına asker yığması, fiili olarak krizin başladığı, bir başka ifadeyle olayların kriz yönetimi içerisinde değerlendirilmesinin mümkün olduğu bir süreci işaret etmektedir. Askeri gerilimin tırmandırılması stratejisi, daha önce de değinildiği gibi, büyük oranda "suni" bir kriz yaratma isteğini belli etmektedir. O yıllarda Türkiye'nin Ürdün büyükelçiliği görevini üstlenen Mahmut Dikerdem'in anılarında da bu durum göze çarpmaktadır:

---

⁶⁵ Ray Takeyh, *The Origins of the Eisenhower Doctrine: The US, Britain and Nasser's Egypt, 1953-1957*, (London: Palgrave MacMillan, 2000), 142-143.

⁶⁶ "Macmillan backed Syria assassination plot," *Guardian*, 27.11.2003, <https://www.theguardian.com/politics/2003/sep/27/uk.syria1>, (28.09.2018).

⁶⁷ Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye," 97-98; Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası," 114.

⁶⁸ "Telegram From the Department of State to the Embassy in France," *Foreign Relations of the United States*, vol:24, document: 364, (17.09.1957).

⁶⁹ "Şale'de Mühim Bir Toplantı," *Milliyet*, 25.08.1957.

“Amerika’da iken görüştüğüm kimi yetkililer Türk ordusunun Suriye’ye yürümesinin bir an meselesi olduğuna inanmışlardı. Fakat Amman’a dönerken talimat almak üzere yanına gittiğim Dışişleri Genel Sekreteri Melih Esenbel bana ‘Hiçbir askeri hareket olacağı yok, rahatça görevinin başına dönebilirsin’ demişti. Esenbel gerçek durumu çok iyi biliyordu, nitekim Türkiye-Suriye gerginliği siyasi bir manevra olmaktan öteye geçmedi.”⁷⁰

Türkiye’nin, ulusal güvenliğinin tehlikede olduğunu öne sürerek sınıra asker yığmaya başlaması, esasında Menderes’in NATO ve Bağdat Paktı’nın işlerliğini sınamak istemesinden kaynaklanmıştır. ABD’nin temkinli tavrına rağmen Türkiye’nin gerilimi tırmandırıcı bir politika izlemesi, o sıralarda Türk kamuoyunda da tepkilere yol açmıştır. Muhafif ‘Ulus’ gazetesinin köşe yazarlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Menderes hükümetinin son dönemdeki dış politikasını ağır bir şekilde eleştirecektir:

“Kapımızın önünde kördüğüm haline gelen meseleler (...) bizi dört yanımızdan çepeçevre sarmış bulunuyor... DP iktidarı için varsa muhalefet partilerinin işbirliği, yoksa muhalefet partilerinin işbirliği. Gerçi bu iktidarın elinde dış politika olaylarına karşı ne gelir ki, ne yapsın diyeceksiniz. İşte koskoca Amerika bile bunları önleyemiyor. Fakat şu var ki son günlerde Türk diplomasisini durumumuzun vehameti hakkında ikaz eden gene bir Amerikalı diplomat oldu. Allah razı olsun Mr. Henderson’dan!”⁷¹

Aynı tarihlerde Metin Toker’in sahibi olduğu ‘Akis’ dergisindeyse ABD’nin Orta Doğu’daki rolü eleştirilir ve Türkiye’nin olaylara ABD tarafından çekiildiği belirtilir:

“Amerika gazetelerine bakarsanız, filin son derece kızdığına hükmetmek lazımdı. Komünist peyki haline gelen Suriye hükümetinin iyi bir dersi hak ettiğini yazıyorlardı. Fakat ne tuhaf, Amerika Suriye’nin Komünist olmasına tahammül edemez diyeceklerine, Türkiye güney hudutlarında bir Komünist devletin teessüsüne müsaade edemez diyorlardı.”⁷²

Türk kamuoyunda krizin suniliği vurgulanırken, Türkiye’nin sınıra asker yığmasına ilk cevap, SSCB Başbakanı Bulganin’den gelmiştir. 10 Eylül’de Menderes’e hitaben bir mektup yazan Bulganin, “Türkiye’nin kendi başına

⁷⁰ Dikerdem, *Ortadoğu’da Devrim Yılları*, 176.

⁷¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “DP İktidarının Başarılı Dış Politikası,” *Ulus*, 30.08.1957.

⁷² “Şale Köşkü Toplantıları,” *Akis*, 31.08.1957.

büyük işler açabileceğini” söylemiştir.⁷³ Ardından Mısır’a bağlı askeri birlikler Lazkiye Limanı’ndan Suriye topraklarına girmiştir.⁷⁴ Bu olaylardan yaklaşık bir ay sonra, Türkiye’nin Suriye sınırındaki askeri mevcudiyetini 37.000 kişiye kadar çıkarması, Suriye’nin Türkiye’ye resmi bir nota göndermesine sebep olmuştur. Türk hükümetini “sınırdaki olay çıkartmak” ve “Suriye hava sahasını ihlal etmek” ile suçlayan Suriye, sınırdaki askeri hareketliliğin sona erdirilmesini istemiştir.⁷⁵ Bir gün sonraysa SSCB lideri Kruşçev, bir gazete röportajında “*eğer savaş çıkarsa bu savaşta Türkiye’nin bir gün dahi dayanamayacağını*” söylemiştir.⁷⁶ Krizin giderek tırmandığı ve çatışma potansiyeline en yakın olduğu bir dönemde, Türkiye umduğu Amerikan yardımını sonunda bulacaktır. ABD Dışişleri Bakanı Dulles, “*Türkiye’nin güvenliğinin NATO’nun güvenliğinin bir parçası olduğu ve Türkiye’ye karşı bir saldırıya verilecek cevabın sadece savunma değil saldırı da olacağı*” uyarısında bulunmuştur.⁷⁷ Birkaç gün sonraysa Amerikan altıncı filosuna bağlı donanma birlikleri, İzmir Limanı’na demirlemiştir.

Kriz yönetimi içerisinde tırmanma evresi olarak ifade edilen dönem, karar alıcının süreci yürütme yeteneğinin ve becerisinin en açık şekilde ortaya çıktığı noktayı ifade etmektedir.⁷⁸ DP iktidarının sınıra asker yığmaya başladığı 1 Eylül tarihi ile ilk kez krizin yumuşama belirtileri gösterdiği 21 Ekim tarihine kadar geçen süreç, bu bakımdan önemlidir. DP karar alıcılarının kriz boyunca takip ettiği politikalar irdelendiğinde; asıl amacın, yani ABD desteğinin teyit edilmesi hedefinin gerçekleşmesinin ardından, krizin temkinli bir şekilde yumuşama eğilimine geçtiği görülmüştür. Bu

---

⁷³ Fırat ve Kürkcüoğlu, “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Orta Doğu’yla İlişkiler,” 630.

⁷⁴ Bağcı, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası,” 115.

⁷⁵ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1997), 193.

⁷⁶ Bağcı, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası,” 115.

⁷⁷ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 251. Aynı tarihlerde Amerikan Dışişleri’nden Türkiye’deki büyükelçiliğe gönderilen bir raporda, Türk hükümetine; “*Olabilecek en yakın bir işbirliği içerisinde olunduğunu*” ve “*Yaşanacak süreç içerisinde Türkiye’ye her türlü desteğin yapılacağı*” mesajlarının verilmesi istenir. Bkz: “Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey,” Foreign Relations of United States, vol: 24, document: 366, (18.10.1957).

⁷⁸ Aksu, *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, 44.

bağlamda öncelikle 21 Ekim tarihinde Suudi Arabistan Kralı Suud bin İbn-Suud'un arabuluculuk önerisi ve bu önerinin Suriye tarafından reddedilmesinin ardından konunun Birleşmiş Milletler'e taşınması, kriz yönetiminde yumuşama evresine geçişi simgelemektedir.⁷⁹ 29 Ekim tarihinde Kruşçev'in Cumhuriyet kutlamaları için Moskova'daki Türk büyükelçiliğindeki resepsiyona katılmasıysa, krizin dozunun düşmeye başladığını göstermektedir.⁸⁰

1957 Krizi üzerine düşünüldüğünde, söz konusu gerginliğin büyük oranda DP karar alıcılarının inisiyatifiyle tırmandırıldığı görülmektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki gerginliğin, 1954 yılında Baas-Komünist Parti koalisyonunu doğuran Suriye seçimlerinin ardından kademeli olarak arttığı fakat mevcut konjonktür içerisinde bir krize evrilme potansiyeli taşımadığı ortadadır. Türkiye açısından krizin tırmanma noktasını teşkil eden sınıra asker yığıma hamlesinin 6 Ağustos'taki Suriye-SSCB Antlaşması'nın hemen akabinde gerçekleşmesi, krizin, büyük oranda Türkiye'nin Orta Doğu alt sistemindeki değişimleri değerlendirmesinin sonucunda vuku bulduğunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte Fırat ve Kürkçüoğlu; 1957 Krizi'nin arkasındaki temel neden olarak "*Soğuk Savaş'ın Orta Doğu'daki güvenlik kaygılarını arttırması*" tezini "*Sovyetler'in bunalımı bizzat hafifletmek için çaba gösterdiği*" gerekçesiyle mümkün görmemektedir.⁸¹ Yazarlara göre krizin tırmanmasındaki asıl gerekçeler; yaklaşan genel seçimler arifesinde DP'nin bir dış politika zaferiyle halk desteğini sağlama ve ABD'den gelen yardımların devam ettirilmesi çabalarıdır. Bağcı da krizin arkasındaki asıl faktör olarak yaklaşan genel seçimleri göstermekte ve "*Menderes'in seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanması ile Suriye krizinin devamını istemesi için hiçbir neden kalmamıştı[r]*" demektedir.⁸²

Bahsedilen iç politik ve ekonomik sebeplerin varlığı ve krizin DP karar alıcıları tarafından tırmandırılan suni bir gerginlik olduğu tezi yadsınamasa

⁷⁹ "Suriye ile Münasebetlerimiz B. Milletler'de Görüşülecek," *Ulus*, 24.10.1957.

⁸⁰ Kruşçev, burada gazetecilere verdiği beyanatta; "*kendisinin ve arkadaşlarının Türk büyükelçiliğinde bulunmalarının bir barış jesti olarak tefsir edilebileceğini söylemiştir.*" Bkz: "Kruşçev, Zuckov'a Yeni Bir Vazife Verileceğini Söyledi," *Milliyet*, 30.10.1957.

⁸¹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "*1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye, Orta Doğu'yla İlişkiler,*" 631.

⁸² Bağcı, "*Demokrat Parti'nin Orta Doğu Politikası,*" 117.

da olayların arkasındaki önemli bir faktör ve bu değişkenleri etkileyen bir gelişme olarak, SSCB'nin Orta Doğu alt sisteminde giderek artan askeri-siyasi varlığının rolüne dikkat çekilmelidir. Nitekim krizin yalnızca iç faktörler hesaba katılarak değerlendirilmesi, bunalımın sona ermesinden kısa bir süre sonra, Mısır ile Suriye'nin birleşmesini ifade eden Birleşik Arap Cumhuriyeti girişiminin Menderes hükümeti tarafından olumlu karşılanmasını açıklayamamaktadır.⁸³ Doğrudan SSCB uydusu bir Suriye'nin yerine, Nasır'ın Mısır'ı ile birleşen bir Suriye, Türkiye açısından daha kabul edilebilir görülmüştür.

4.2. Irak Krizi

14 Temmuz 1958 tarihinde, beklenmedik bir anda gerçekleşen Irak Darbesi, Türk dış politikasında karar alıcıları zor durumda bırakan kısa süreli bir kriz süreci doğurmuştur. Söz konusu kriz, Suriye'deki gelişmelerle yakından ilişkili olsa da en temelde Orta Doğu'daki Batı karşıtı anti-empyralist dalganın bir sonucudur ve Türkiye'nin çevrelenme hissi doğrultusunda tetiklenen algısal tehdit anlayışıyla alakalıdır.

Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren Bağdat yönetimi, Demokrat Parti'nin dış politikasına en yakın duran rejim konumunda olmuştur. Bunda Menderes'in Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ile kurduğu yakın ilişkinin payı bulunmakla beraber, Haşimi Krallığı'nın üzerinde yükseldiği değerlere taban tabana zıt Nasırcı milliyetçiliğin de etkisi vardır.⁸⁴ Bağdat Pakti'nin Suriye Krizi sırasında Türkiye'nin beklediği gibi aktif bir şekilde kullanılmamasına ve Irak'ın Kıbrıs sorununda Yunan tarafının tezlerine sıcak bakmasına rağmen, yeni kurulan Suriye-Mısır Federasyonu'na karşı Irak-Ürdün tarafının desteklenmesi, Orta Doğu'ya dönük Türk dış politikasının temel hedeflerinden biri haline gelmiştir. Suriye'nin ardından Irak'ta da Sovyetler'le ilişkili bir rejimin kurulması, Türkiye'nin Orta Doğu'daki

---

⁸³ DP karar alıcılarının BAC girişimine karşı görüşü, Dışişleri Bakanı Zorlu'nun şu sözlerindeki tavır üzerinden okunabilir: "*Orta Doğu'daki bütün devletler arasındaki münasebetlerin sıkışması bizi hiç müteessir etmez. Hata, eğer böyle bir federasyon sızmalara mani teşkil edecek, bunu kuracak memleketleri ve Suriye'yi Sovyet mihverinden çıkaracaksa bundan ayrıca ziyadesiyle de seviniriz.*" Bkz: Öke ve Mütercimler, *Yalnızlıktan Saygınlığa*, 155.

⁸⁴ Yeşilbursa, "*Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Orta Doğu Politikası (1950-1960)*," 90.

konumunu büyük oranda zedeleyeceği gibi Güneydoğu sınırlarının boydan boya “komünist” tehdidi altına girmesine de yol açacaktır. ABD ise Irak Darbesi’yle birlikte Bağdat Pakti’ndan umudunu büyük oranda kesecek ve bu olaydan çok kısa bir süre sonra, Eisenhower Doktrini kapsamında Lübnan’daki Nasırcı ayaklanmaya bizzat müdahale edecektir.⁸⁵

Kriz aniden patlak vermekle birlikte, Irak’ta Haşimi Monarşisi’nin Batı yanlısı politikalarından rahatsız olan çok sayıda kesimin bulunduğu görülmektedir. Özellikle Hür Subaylar modeli, iktidarı ele geçirmeyi düşünen Arap subaylar için kopyalanabilir bir örnektir. Dolayısıyla kamuoyunda Irak, Ürdün ve Lübnan gibi ülkelerin askeri darbelerle her an Sovyetler’in etkisi altına gireceği korkusu hissedilmiştir. İhtilalin gerçekleştiği 14 Temmuz gününden tam bir hafta önce, Türkiye’nin Ürdün Büyükelçisi Dikerdem, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ile beraberdir:

“... Tam o sırada kapı vuruldu ve içeriye Nuri Sait Paşa’nın yaveri girdi. Telaşlı bir hali vardı. Odadakileri hazır ol durumunda selamladıktan sonra Paşa’nın kulağına eğilerek bir şeyler söyledi... Nuri Sait, Türkçe olarak: ‘Irak-Ürdün’ sınırında bazı birliklerin hareket halinde olduğunu öğrenmişler ama ben ne olduğunu biliyorum. Tümen komutanlarımızdan Abdülkerim Kasım birliklerine manevra yaptırmak için izin istemişti. Kasım benim en güvendiğim komutanlardan biridir, merak edecek bir şey yok’ dedi.”⁸⁶

General Kasım’ın hareketinin arka planında belirgin bir ideolojik temel yoktur. İktidarını, 1950’ler boyunca Orta Doğu’da hakim görüş konumundaki popülist Arap milliyetçiliği retoriğinin ışığında kurmak istemiştir ve Batı kampına karşı olduğu kadar, tıpkı Suriye’deki Baasçılar gibi, Nasır’a da mesafeli durmuştur.⁸⁷ Nitekim bu durum, darbenin olduğu gün Ankara’da toplanan Türkiye, İran, Pakistan görüşmesinde de değerlendirilmiş, Kasım’ın “komünist” ya da “Nasırcı” olmadığı fakat konjonktür icabı Sovyetlere’e ve Nasır’a yakın duracağı düşünülmüştür. Bu bağlamda alınan karar, Ürdün’ün olabildiğince desteklenmesi ve “sulhsever Amerika’nın Lübnan’daki teşebbüsünün... diğer memleketlere de teşmili için uğraşmak” olarak belirlenmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Parry Anderson, *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*, çev. Barış Baysal, (Ankara: Nota Bene Yayınları, 2015), 79.

⁸⁶ Dikerdem, *Orta Doğu’da Devrim Yılları*, 180.

⁸⁷ Christopher Davidson, *Shadow Wars: The Secret Struggle for the Middle East*, (London: Oneworld Publication, 2016), 67.

⁸⁸ “Resmi Tebliğ Neşredildi,” *Milliyet*, 18.07.1958.

Ankara'daki Bağdat Paktı toplantısının sonrasında bir basın açıklaması yapan Zorlu, Irak'a komşu müttefiklerin alacağı askeri önlemlerin yanında, ABD'nin müdahalesini umduklarını da işaret etmiştir:

“Devlet reisleri Orta Doğu'daki son hadiselerin en ameli ve müessir bir şekilde müştereken emniyet tedbirleri alınması lüzumunu her zamandan ziyade ortaya koymuş olduğuna kani olarak (...) bu husustaki gayretlerine Orta Doğu'nun sulh, emniyet ve istikrarı ile yakinen ilgili bulunan diğer memleketlerin tam müzaheretine nail olacaklarına emindirler.”⁸⁹

Zorlu'nun açıklaması, kriz öncesi evrede uyuşmazlıktan çatışmaya geçiş sürecini ifade etmektedir. Nitekim Bağdat Paktı'ndan ayrı olarak, ABD'nin Lübnan müdahalesi sonrası cesaret bulan Türkiye'nin dış politikası daha katı seyredecektir. Karar alıcılar arasında, ABD müdahalesi uygulanmadığı takdirde askeri seçeneğin kullanılabileceği düşüncesi ciddi dillendirilmiştir. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in Meclis'te yaptığı konuşma da bu doğrultudadır:

“Türk hükümeti hadiseleri daima kendi emniyetinin ve müttefiklerinin emniyetinin tehlikeye düşüp düşmemesi zaviyesinden tetkik etmekte ve dahil olduğu müşterek müdafaa paktlarının meşru müdafaa prensiplerinden ilham alarak siyasetini ayarlamaktadır. Bu sebeple Orta Şark'taki gerginliğin artmasına herhalde Türkiye'nin sebebiyet vermeyeceğinden ve Türkiye'nin alacağı her tedbirin müdafaa tedbiri olacağından emin olabilirsiniz.”⁹⁰

Bir toplantıda Türkiye Büyükelçisi'ne Bağdat Paktı'ndan beklentilerini dile getiren Kral Abdullah'ın düşüncesi de bu yöndedir:

“Dostlarımızdan beklentimiz, zaman kaybetmeden harekete geçmeleridir. Ben şahsen Türkiye'nin ya Irak ya da Suriye üzerine gerçekleştireceği askeri bir hareketin her şeyi halledeceğine inanıyorum.”⁹¹

Kasım Darbesi sonrası Irak'a müdahale fikri, ABD ve İngiltere açısından, olayların en başından itibaren kabul edilemez gözükmiştir. ABD için Haşimi Yönetimi'nin halk nezdindeki olumsuz konumu ve Iraklılar'ın darbe

---

⁸⁹ “Resmi Tebliğ Neşredildi,” *Milliyet*, 18.07.1958. Irak Darbesi sonrası Türkiyeli karar alıcılar, bölgede hala etkin olduğu düşünülen İngiltere nezdinde de bazı adımlar atacaktır. Zorlu'nun İngiliz gazetesi Daily Mail'e yaptığı açıklamada Ürdün'e müdahale edildiği gibi Irak'a da yardımda bulunulması talep edilecektir. Bkz: Ömer Kürkçüoğlu, “Turkey's Attitude Towards the Middle East Conflict,” *Foreign Policy*, cilt:5, sayı:4, (1976): 131.

⁹⁰ *TBMM. Zabıt Ceridesi*, Devre:II, İçtima:I, Cilt:4, İnikat:86, (26.7.1958): 821.

⁹¹ Dikerdem, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, 183.

yönetimini olumlu karşılaması, olası bir müdahaleyle monarşiyi restore etme çabalarının meşru zeminini yarım bırakmıştır.⁹² İngiltere ise ABD'ye nazaran askeri müdahale seçeneğine daha ılımlı yaklaşırsa da bu durumun Kasım rejimini daha da güçlendireceğini ve onu Nasır'a yaklaştıracağını düşünmüştür.⁹³

Suriye Krizi'nin aksine Irak'taki gelişmeler Türkiye'nin güney sınırında herhangi bir askeri hareketlilik doğurmamış, fakat askeri seçeneğin masada tutularak diplomaside araç olarak kullanılması planlanmıştır. ABD'nin askeri müdahaleye kesin bir şekilde ret yanıtı vermesi,⁹⁴ Türkiye'nin manevra alanını olabildiğince daraltmış ve Ankara, Kasım rejimini 31 Temmuz 1958'de resmen tanımak zorunda kalmıştır.⁹⁵

Sonuç olarak iki haftalık bir süreç içerisinde cereyan eden kriz, Menderes Hükümeti açısından hayati önemde belirleyici olmuştur. Suriye olaylarında müttefiki ABD'nin desteğini alan fakat Orta Doğu politikasının temeli olan lokomotif stratejisinin başarısızlığını gören Menderes, Irak'ta hareket alanını kesin olarak kısıtlayan ABD yönlendirmesinin yanında, kendi iktidarının da askeri bir darbeye yıkılabileceği tehlikesini ilk kez fark etmiştir.⁹⁶ Bu dönemde muhalefetten gelen dış politika merkezli eleştiriler, Türk kamuoyunda Orta Doğu'nun algılanışı hakkında da ipuçları vermektedir. Örneğin "DP İktidarının Orta Doğu Siyaseti" başlıklı yazısında "Ulus" yazarı Bülent Ecevit, ABD'nin bölgede Lübnan ve Ürdün'e doğrudan müdahalesinin, SSCB'nin Orta Doğu'ya girişine zemin hazırladığını ve müttefikleriyle birlikte Demokrat Parti iktidarının da dış siyasetinin çöktüğünü iddia etmiştir: "İran hariç bölgede dostumuz kalmamıştır (...)

⁹² Darbeden beş ay kadar önce Irak'taki ABD Büyükelçiliği'nden Washington'a çekilen telgrafta, mevcut rejimin pozisyonu belirtiliyor ve Faysal'ın iktidarının sağlam olmadığı söyleniyordu. Bkz: "Telegram From the Embassy in Iraq to the Department of State," *Foreign Relations of the United States*, vol: xii, document: 99, (21.02.1958).

⁹³ İngilizler'in "Geç olmadan Irak ve Ürdün'de gerekli tedbirlerin alınması" yönündeki teklifleri, ABD tarafından temkinli bir şekilde karşılanacaktır. Bkz: "Memorandum of Conversation," *Foreign Relations of the United States*, vol:xii, document: 117, (15.07.1958).

⁹⁴ "Telegram From the Embassy in Iraq to the Department of State," *Foreign Relations of the United States*, vol:xii, document: 124, (19.07.1958).

⁹⁵ "Yeni Irak Hükümetini Dün Resmen Tanıdık," *Milliyet*, 01.08.1958.

⁹⁶ Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası," 97. Irak Darbesi'yle ilgili güncel bir çalışma için bkz: Mustafa Bostancı, *Irak'ta Monarşinin Sonu (1958 Irak İhtilali)*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2017).

Irak ve Suriye başta olmak üzere pek çok Orta Doğu ülkesinin bize güveni azalmıştır.”⁹⁷ CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ise “Irak’ta son hadiseler neticesinde ölenler bizimkilerin de akıl hocası idi” ve “onların bu akıbeti büyük ders olmalıdır” sözleriyle hükümeti eleştirmiştir.⁹⁸ İnönü de Meclis’te dış politikanın başarısızlığını eleştirmiş ve krizlerin suni olarak tetiklenmemesi gerektiğini söylemiştir:

“İttifak vecibeleri icap ettirirse vazifelerin şerefle yapılması mecburiyeti tereddüt götürmez. Ancak ilk tutuşmayı kendimizin tahrik etmemiz siyasetin yapabileceği en ağır hata olacaktır.”⁹⁹

Menderes ve diğer Demokrat Partililer açısından Irak Krizi, dış politika-dan çok iç politika bağlamında değerlendirilmiştir. Irak’taki Batı yanlısı rejimin askeri darbeyle devrilmesi ve hem Faysal’ın hem de Nuri Sait Paşa’nın feci şekilde öldürülmeleri, Menderes’in muhalefet karşısındaki söyleminin belirleyicileri olmuştur:

“Onlara (muhalefete) göre, Irak’ta da ihtilâlden evvel halkın nefretine maruz bir idare vardı. Ve o idarenin başında bulunanlar katledilmek icap ederdi ve neticede öyle oldu... Açık konuşuyorum, onların sarahatle söylemekten birazcık çekindikleri işte budur. Ve ondan sonra bir serserinin çıkmasını veya bir ihtilalin vuku bulmasını veya birtakım suikastlerin tertibini müzayede veya münakaşaya çıkarmak suretiyle, tahriklerini son küstahlık haddine kadar götürmüşlerdir.”¹⁰⁰

5. Sonuç

Netice itibarıyla Suriye ve Irak Krizleri’nin temel niteliklerinin, Soğuk Savaş’ın Orta Doğu’da oluşturduğu konjonktürle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.¹⁰¹ Bu bağlamda Demokrat Parti karar alıcılarının söz konusu krizleri algılama, yorumlama ve bunlar karşısında politika üretme biçimlerinin de Soğuk Savaş’ın bölgesel alt sistemlerde yarattığı güven-

---

⁹⁷ Bülent Ecevit, “DP İktidarının Ortadoğu Siyaseti,” *Ulus*, 18.07.1958.

⁹⁸ Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – XI. Dönem (1957-1960)*, cilt:1, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2013), 20.

⁹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:11, Cilt:4, İçtima:1.

¹⁰⁰ Arslan, *Türk Parlamento Tarihi*, 20.

¹⁰¹ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz: Alpaslan Öztürkci, “Soğuk Savaş’ın 1950’li Yıllarda Orta Doğu’da Yaşanan Askeri Darbelere Etkileri,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt:17, sayı:34, (2017): 373-394.

sizlik algısıyla açıklanması mümkündür. Özellikle 1957 Krizi'nin, Türkiye tarafından bilinçli bir şekilde tırmandırıldığı ve bunu da nedeninin büyük oranda Sovyetler merkezli algısal güvensizlik anlayışına dayandığı görülmektedir. Nitekim mevcut konjonktürde ekonomik durumun giderek kötüye gidişi Amerikan kaynaklı dış yardımlara duyulan ihtiyacı arttırırken, Sovyetler'in bölgede artan gücü, Menderes'in NATO ve Bağdat Paktı ittifaklarını sınamak istemesine yol açmıştır.¹⁰² Buna karşılık Irak Krizi, Hermann'ın kriz tanımı içerisinde de yer alan bir faktör olarak aniden vuku bulmuş,¹⁰³ tasarlanmış ya da algısal tehdit anlayışından doğan bir kriz olarak şekillenmemiştir. Ayrıca her iki krizin de çözümlenmesinin ardından *status quo ante*, yani kriz öncesi duruma dönmüştür.

Suriye ve Irak Krizleri'nin yaşandığı 50'li yılların ikinci yarısı, DP karar alıcıları açısından ekonomik ve iç siyasette politikaların büyük oranda sarıldığı bir dönemi temsil etmiştir.¹⁰⁴ Bu süreçte iç politikadaki ihtiyaçlar ve zorunluluklar doğrultusunda dış politika söylemi üretilmiş ve alınan kararlar uluslararası-bölgesel konjonktürün de etkisiyle, içerideki meşruiyeti sağlamlaştırmak doğrultusunda şekillenmiştir. Aynı zamanda her iki kriz de Türk dış politikasının Orta Doğu'ya dönük ileriki yıllarda edineceği bazı özellikleri kazanmasında rol oynamıştır. Örneğin Suriye Krizi'nde Bağdat Paktı'nın, Irak Krizi'nde ABD'nin desteğini göremeyen Menderes, dış politikada alternatif oluşturabilmek amacıyla SSCB ile yakınlaşma girişimlerinde bulunmuştur.¹⁰⁵ Bu eğilim, Soğuk Savaş'ın geri kalan kısmın-

¹⁰² Suriye Krizi'ni bu perspektiften değerlendiren çalışmalar için bkz: Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, 176; Ivan Pearson, "The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American 'special relationship' and the 1958 landings in Jordan and Lebanon", *Middle Eastern Studies*, cilt:43, (2007): 49; Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, 177.

¹⁰³ Hermann'ın kriz tanımı için bkz: Charles Hermann, "Crises", *The Oxford Companion to Politics of the World*, ed. Joel Krieger, (New York: Oxford University Press, 1993), 206.

¹⁰⁴ 1960 itibarıyla dış borç toplamı 1.5 milyar dolar, yani Gayri Safi Milli Hasıla'nın dörtte biri seviyesindedir. Bkz: Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 332. Amerikan kamuoyunda Menderes'in "otoriter" eğilimlerinin yol açtığı rahatsızlık ve ABD'nin Türkiye'de çalışabileceği diğer aktörlerle ilgili bir rapor için bkz: "Telegram From the Department of State to Secretary of State Herter, at Istanbul", *Foreign Relations of US*, cilt:10, (Mayıs 1960): 834-835.

¹⁰⁵ Bu konuda bkz: Süleyman Seydi, "Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:2, sayı:14, (2011): 1-16.

da Türkiye'nin, Amerikan çıkarlarına dönük duyduğu endişelerin temelini oluşturmuştur. Takip eden süreçte ABD ile yaşanan Füze Krizi, Johnson Mektubu ve Kıbrıs Sorunu'na yönelik genel Amerikan bakışından duyulan rahatsızlık, bu temel üzerinde şekillenecektir. Ayrıca Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklara bağlı olarak Rusya'nın bir alternatif olarak ortaya çıkması da DP dış politikasının son döneminde ortaya çıkan bir özellik olarak görülebilir.

Türk dış politikasında 1950'li yıllarda Orta Doğu'ya dönük geliştirilen stratejilerin algısal ve söylemsel arka planına bakıldığında, reelpolitik çerçevesinde geliştirilen politikaların ağır bastığı görülmektedir. CHP döneminde Orta Doğu'nun algılanış biçimiyle DP döneminde algılanışı arasında karar alıcılar nezdinde büyük bir fark olmasa da her iki dönemin farklı gereklilikleri, Türk dış politikasının farklı biçimde şekillenmesine yol açmıştır.¹⁰⁶ Menderes Hükümetleri'nin en temel dış politika hedeflerinden biri, Sovyet etkisini ABD desteğiyle dengelemek ve ABD nezdinde değer kazanmak için Orta Doğu'da lokomotif rolünü üstlenmektir. Bu politikanın uygulanabilmesi için başta Menderes olmak üzere DP'liler Orta Doğu'ya dönük söylemlerinde tarihsel ve kültürel yakınlık retoriğini benimsemiş, bazen de Arap liderlerle kurdukları doğrudan ilişkiler vasıtasıyla bölgede etkinlik kazanmayı ummuşlardır. Fakat Batı blokunun aktif bir üyesi olarak Orta Doğu'da “özgürlükçü” bir söylem geliştirmek, beraberinde birtakım çelişkileri de getirmiştir. Orta Doğu halklarının zihinlerindeki sömürgeci imgesiyle Türkiye arasındaki stratejik ortaklık, bir süre sonra Türkiye'ye olan bakışı negatif yönde değiştirmiştir. Örneğin Türkiye'nin Bandung Konferansı'ndaki Batı yanlısı tutumuyla daha sonra Orta Doğu'ya dönük geliştirdiği politikalar arasındaki çelişki, Türk dış politikasının etkisini sınırlayan bir nitelikte olmuştur.

Menderes ve diğer DP karar alıcıları tarafından “yüksek” Batı değerlerinin bir tezahürü olarak duyurulan Bağdat Paketi girişimi, Orta Doğu'daki diğer aktörlere “çağdaş medeniyet seviyesine” ulaşmak için bir fırsat olarak gösterilmiştir. NATO ve onunla bağlantılı örgütlenmeler, “sulhse-

---

¹⁰⁶ Çalışmanın kapsamı itibarıyla 1923-1950 arası dönemde karar alıcıların Orta Doğu'yu algılanış biçimleri üzerinde durulmamıştır. Bu konuyla ilgili bkz: Mustafa Bıyıklı, *Batı İlgalleri Karşısında Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları: Atatürk Dönemi*, (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2006); Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Mücadelesi ve Dış Politika*, cilt: 1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987).

ver” ve “medeni” dünyanın uzantıları şeklinde okunmuş, “kardeş” Arap ülkelerinin de bu “trene” yetişmeleri arzulanmıştır. Türkiye’nin bölgede kendisine böyle bir misyon yükleyerek dış politika üretmesi, kapasite ve yetersizlik sebebiyle tam başarı sağlayamamıştır. Nitekim Stalin sonrası SSCB’nin dış politikası yumuşak araçlara daha çok dayandığından, çevresindeki komşu alanlara daha başarılı diplomatik müdahalelerde bulunabilmiştir. Bu bağlamda DP karar alıcılarının SSCB’ye karşı bölgede ötekileştirici bir algı yaratma çabası gözlenmiştir. Örneğin 1957 Krizi sırasında SSCB’nin Suriye’nin yanında yer alıp Türkiye’yi açıkça tehdit etmesi, Türkiye tarafından “*yabancı bir ülkenin bölgede barışı yok etme girişimi*” olarak yorumlanmıştır. Oysa hemen bir yıl sonra, ABD’nin Lübnan’a doğrudan silahlı müdahalesiyse memnuniyetle karşılanmıştır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Samed. *Arkadaşım Menderes*, İstanbul: Baha Matbaası, 1967.
- Akdoğan, Lütfü. *Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl*, cilt:1, İstanbul: Arka Plan Yayınları, 2006.
- Aksu, Fuat. *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri, 2017.
- Anderson, Perry. *Amerikan Dış Politikası ve Düşünürleri*, çev. Barış Bay-sal, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2015.
- Aras, Bülent. *Türkiye ve Ortadoğu: Türk Dış Politikasının Toplumsal Kökenleri*, İstanbul: Q-Matris Yayınları, 2003.
- Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Arslan, Zühtü. *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – XI. Dönem (1957-1960)*, cilt:1, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2013.
- Avcı, Orhan. “Mehmet Fuat Köprülü’nün Dışişleri Bakanlığı”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:4, sayı:2, (Temmuz 2014): 75-97.
- Bağcı, Hüseyin. *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, Ankara: ODTÜ Ge-liştirme Vakfı Yayınları, 2001.
- Baş, Arda. “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, *History Studies*, vol:4, no:1, (2012): 89-109.

Bıyıklı, Mustafa. *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları: Atatürk Dönemi*, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2006.

Blackwell, Stephen. "A desert squall: Anglo-American planning for military intervention in Iraq, July 1958-August 1959", *Middle Eastern Studies*, cilt:35, no:3, (1999): 1-18.

Bostancı, Mustafa. *Irak'ta Monarşinin Sonu (1958 Irak İhtilali)*, Ankara: Berikan Yayınları, 2017.

Brecher, Michael ve Wilkenfield. Jonathan, *A Study of Crisis*, Michigan: University of Michigan Press, 2000.

Bulut, Sedef. "Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı:41, (Mayıs 2008): 35-61.

Chaitani, Youssef. *Post-Colonial Syria and Lebanon*, New York: I.B. Tauris, 2007.

Chase, Robert, Hill, Emily ve Kennedy, Paul. "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs*, vol:75, (Ocak-Şubat 1996): 33-51.

Clevelend, William. *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Davidson, Chtistopher. *Shadow Wars: The Secret Struggle for the Middle East*, London: Oneworld Publication, 2016.

Dikerdem, Mahmut, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1977.

Erkin, Feridun Cemal, *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar*, cilt:1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

George, Alexander, ed. *Avoiding War: Problems of Crisis Management*, Boulder: Westview Press, 1991.

Gülmez, Barış, "Do Diplomats Matter in Foreign Policy? Sir Percy Loraine and the Turkish-British Rapprochement in the 1930s", *Foreign Policy Analysis*, (2017): <https://doi.org/10.1093/fpa/orx006>, (04.11.2017).

Hermann, Charles F., "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, vol:34, no:1, (Mart 1990): 3-21.

-----, Hermann, Margaret ve Hagan, Joe, “How Decision Units Shape Foreign Policy”, (1987): <http://www.w.voxprof.com/cfh/hermann-pubs/Hermann-How%20Decision%20Units%20Shape%20Foreign%20Policy%20Behavior.pdf>, (27.10.2017).

Koç, Rasim. *İdam Sehvasındaki Dışişleri Bakanı: Fatin Rüştü Zorlu*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.

Krieger, Joel. ed. *The Oxford Companion to Politics of the World*, New York: Oxford University Press, 1993.

Kürkçüoğlu, Ömer. “Turkey’s Attitude Towards the Middle East Conflict”, *Foreign Policy*, cilt:5, sayı:4, (1976).

Neziroğlu, İrfan ve Yılmaz, Tuncer. *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, cilt:4, Ankara: TBMM Basımevi, 2014.

Oran, Baskın. ed. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Orkunt, Sezai. *Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1978.

Öke, Mim Kemal ve Mütercimler, Erol. *Yalnızlıktan Saygınlığa: Demokrat Parti’nin Dış Politikası*, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2000.

Öztürk, Kazım. *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul: Ak Yay Yayınları, 1968.

Öztürkci, Alparslan. “Soğuk Savaş’ın 1950’li Yıllarda Orta Doğu’da Yaşanan Askeri Darbelere Etkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt:17, sayı:34, (2017): 373-394.

Pearson, Ivan. “The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American ‘special relationship’ and the 1958 landings in Jordan and Lebanon”, *Middle Eastern Studies*, cilt:43, (2007): 45-64.

Sender, Oral. “Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt:37, no:3-4, (Eylül-Aralık 1982): 105-122.

Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997.

Seydi, Süleyman. “Demokrat Parti’nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:2, sayı:14, (2011): 1-16.

Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Mücadelesi ve Dış Politika*, cilt:1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Soysal, İsmail. *1955 Bağdat Paktı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Sönmezoğlu, Faruk. *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 1994.

-----, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Der Yayınları, 2014.

Sükan, Faruk. *Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, TBMM 1950-1960*, İstanbul: Kültür Ofset Yayınevi, 1991.

Şen, Sabahattin. *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.

Takeyh, Ray. *The Origins of the Eisenhower Doctrine: The US, Britain and Nasser's Egypt, 1953-1957*, London: Palgrave MacMillan, 2000.

Tepeciklioğlu, Elem Eyric. "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, cilt:1, sayı:2, (Bahar 2012): 59-94.

Tyler, Patric. *A World of Trouble: The White House and the Middle East-from the Cold War to the War on Terror*, New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2009.

Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1970)*, cilt:2, İstanbul: Rey Yayınları, 1970.

Yavuzalp, Ercüment. *Liderlerimiz ve Dış Politika*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1996.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, (2010): 67-98.

Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Göner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.